

ЛІТЕРАТУРА:

1. Смирнов В.А. Логический анализ научных теорий и отношений между ними // Логика научного познания. – М.: Наука, 1988. – 272с.
2. Філософський енциклопедичний словник / За ред.В.І.Шинкарук. – К., Абрис, 2002. – 742с.
3. Готт В.С., О понятийном аппарате современной науки//Вопросы философии. – 1982. – №8. – С.80-87.
4. Краевский В.В. Проблемы научного обоснования обучения: методологический анализ. – М.,1977. – 365с.
5. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку: експериментальні знахідки //Лінгводидактика в сучасних закладах освіти. – Одеса, 2001. – С.33-71.
6. Копнин П.В. Философские проблемы языка //Философия и современность. – М., 1971. – С.202-214.
7. Котик Т.М. Технологія підготовки студентів до навчання дошкільників української мови //Науковий експеримент в системі професійної підготовки педагогів. – Івано- Франківськ, 1996. – С.6-106.
8. Лінгводидактика в сучасних закладах освіти /За ред А.М.Богуш. – Одеса, 2001. – 269с.
9. Монке О.С. Формування оцінно-етичних суджень у художньо-мовленнєвій діяльності дітей старшого дошкільного віку: Автореф. дис. ... канд.пед наук: 13.00.02. – Одеса, 2002. – 20 с.

УДК 371

Ляшкевич А.І.

СТРУКТУРА МОВЛЕННЄВОГО СПІЛКУВАННЯ

Актуальність статті зумовлена тим, що основою сучасної освіти має бути формування й розвиток у школярів навичок спілкування. Щоб правильно й чітко побудувати системне навчання дітей говоріння необхідно знати структуру мовленнєвого спілкування. Цією проблемою займалися Л.Виготський, Л.Золотникова, О.Леонтьєв, Ю.Лотман, С.Рубінштейн, О.Соколова, Л.Якубинський.

Проаналізуємо більш конкретно структуру акту спілкування, що включає перцептивну, комунікативну й інтерактивну сторони.

Перцептивна сторона – процес сприйняття партнерами один одного, їхнього взаємного пізнання як основи для взаєморозуміння. Перцептивні навички виявляються в уміннях визначати контекст зустрічі; розуміти настрій партнера через його вербальну й невербальну поведінку; враховувати “психологічні ефекти” сприйняття при аналізі комунікативної ситуації.

Комунікативна сторона – використання засобів спілкування, що підрозділяються на вербальні й невербальні. Гарний комунікатор – це людина, що володіє багатим репертуаром комунікативних технік, використовуваних на різних рівнях спілкування.

Інтерактивна сторона – взаємодія людей, що припускає певну форму організації спільної діяльності (згода, чи пристосування, конкуренція, конфлікт). Серед можливих позицій, що займають партнери при організації і здійсненні спілкування, можна відзначити “прибудову” до партнера “зверху”, “на рівних”, “знизу” або відсторонену позицію. Жодна з них не є однозначно гарною чи поганою. Про продуктивність прибудови можна судити лише в контексті конкретної ситуації. Так, “прибудова знизу”, доречна в деяких випадках (наприклад, при необхідності вибачитися перед партнером), може трансформуватися в нещире догідливість; відсторонена позиція, невтручання може в крайнім своєму вираженні стати відчуженням. Уміння людини використовувати всю палітру можливих позицій у спілкуванні – один з можливих показників психологічної зрілості особистості.

Взаємодія тих, хто спілкується – це процес спілкування не тільки мовленнєвими висловлюваннями, але й діями, вчинками. Взаємодія здійснюється у вигляді контакту,

конфлікту, партнерства, співробітництва, конкуренції тощо. Виділяється мовленнєва і немовленнєва взаємодія учасників спілкування.

Мовленнєвій взаємодії передують соціальні (про це свідчать процеси становлення мови у дитини). Способом мовленнєвого спілкування є мова, засобом – мовлення. Немовленнєва взаємодія здійснюється за допомогою таких каналів спілкування, як зір, моторика, кінестезія (нюхання, дотик, відчуття).

Соціальна взаємодія починається з установаження психологічного (немовленнєвого) контакту (побачив, кивнув, посміхнувся або різко відвернувся). Соціальна взаємодія (почав слухати і розуміти мету повідомлюваного співрозмовником) переходить до взаємодії (почав дивитися на повідомлення очима партнера), а потім до смислового контакту (вищого рівня комунікації). Якщо не співпадають особистісні смисли, спілкування звертається (припиняється) і переходить на менші рівні – взаємодія і вплив.

У структурі міжособистісної взаємодії виділяють три взаємопов'язані компоненти: поведінковий, афективний та інформаційний.

Який же зміст кожного з трьох компонентів взаємодії?

1. Поведінковий компонент уключає результати діяльності (зокрема, її успішності/неуспішності), мовленнєві дії та немовленнєві вчинки кожного із учасників спілкування, а також міміку, пантоміміку, жестикуляцію, тобто все те, що можуть спостерігати інші люди у своїх співрозмовниках. Звичайно, спостерігаючи за поведінкою тої чи іншої людини, ми можемо інтерпретувати його особистісні особливості, у тому числі мотиви поведінки, характер, темперамент.

2. Афективний компонент уключає все те, що пов'язане з вираженням емоційного стану тої чи іншої особистості, наприклад, задоволеність чи незадоволеність спілкуванням.

3. Інформаційний компонент у найбільш загальному вигляді можна визначити як розуміння співрозмовником цілей і завдань взаємодії, ситуації спілкування в цілому. Смысловий аспект соціальної взаємодії – комунікація.

Взаємодія являє собою побудову загальної стратегії спілкування.

Комунікація – єдність взаємного обміну інформацією і впливу співрозмовників один на одного з урахуванням стосунків між ними, намірів, цілей, всього того, що приводить не тільки до руху інформації, але й до уточнення і збагачення тих знань, повідомлень, думок, якими обмінюються люди. Тому в процесі взаємодії важливого значення набуває міжособистісне спілкування, яке можна охарактеризувати такими критеріями:

- у ньому бере участь *невелика кількість людей* (найчастіше – група з 2–3 чоловік);
- це *безпосередня* взаємодія: його учасники знаходяться в просторовій близькості, мають можливість бачити, чути, торкатися один одного, легко здійснюють зворотний зв'язок;
- це так зване *особистісно орієнтоване* спілкування; передбачається, що кожний з його учасників визнає незамінність, унікальність свого партнера, бере до уваги особливості його емоційного стану, самооцінки, особистісних характеристик.

Перераховані критерії дозволяють відрізнити міжособистісне спілкування як особливий вид міжгрупового і масового спілкування, позначити межу, що відокремлює особистісно орієнтоване спілкування від соціально-орієнтованого.

Чим менше стереотипним є сприйняття людьми один одного, тим глибше рівень взаємного саморозкриття партнерів, тим більше різноманітних і унікальних подій наповняють історію їхніх відносин, тим коректніше буде назвати дане спілкування міжособистісним.

Можна виділити *функції міжособистісного спілкування*:

- 1) *контактна функція* – установаження контакту як стану обопільної готовності до прийому та передачі повідомлень і підтримки взаємозв'язку у виді постійної взаємоорієнтованості;
- 2) *інформаційна функція* – обмін повідомленнями, думками, задумами, рішеннями;

- 3) *спонукальна функція* – стимуляція активності партнера для напрямку його на виконання визначених дій;
- 4) *координаційна функція* – взаємне орієнтування й узгодження дій при організації спільної діяльності;
- 5) *функція розуміння* – адекватне сприйняття і розуміння змісту повідомлення та взаємне розуміння – намірів, установок, переживань, станів;
- 6) *емотивна функція* – збудження у партнера потрібних емоційних переживань, а також зміна з його допомогою своїх переживань і станів;
- 7) *функція встановлення відносин* – усвідомлення й фіксація свого місця в системі рольових, статусних, ділових, міжособистісних та інших зв'язків співтовариства, у якій діє індивід;
- 8) *функція надання впливу* – зміна стану, поведінки, індивідуально-значеннєвих утворень партнера.

Кількісна характеристика міжособистісного спілкування отримала розвиток у понятті “коло спілкування”. Останнє позначає число людей, спілкування з якими здійснюється на тому чи іншому рівні. Більшості з нас особистий досвід підказує, що глибоко знати і розуміти можна в кращому випадку двох-трьох людей, більш-менш успішно орієнтуватися в поведінці – приблизно десяти; стосовно інших у дію вступають еталони і стереотипи. Вітчизняний психолог Я. Коломінський запропонував залежно від ступеня психологічної близькості й значимості виділяти два кола бажаного спілкування: перший (найбільш близький) включає від одного до чотирьох чоловік, другий – від шести до восьми. Проведені дослідження дозволили порівняти, наскільки коло людей, що нам симпатичні, збігається з колом тих, з ким нам приходится спілкуватися велику частину часу. Виявилось, що в дорослих він досягає 40 %, а в дітей – всього 19–24 %. ”Письменник Т. Уайлдер увів вираження “сузір'я значимих”; кожна людина повинна мати 2x9 духовно близьких йому людей (чоловіків і жінок), серед яких люди старші його за віком, його ровесники і молодші його за віком. Рідко, а може і ніколи, цих 18 вакантних місць бувають зайняті одночасно: залишаються незаповнені місця – у деяких багато років, у деяких усе життя є лише старший і молодший друг, а буває – жодного. Чим більше вакантних місць у цьому сузір'ї, тим сильніше відчуває людина почуття самотності, тим більше страждає від нерозуміння” [6]. Зрозуміло, реальний процес спілкування являє собою функціональну єдність усіх перерахованих елементів.

Типове для людини внутрішнє відображення інших людей називають стилем стосунків [3: 44]. А сукупність індивідуальних особливостей мовленнєвої і немовленнєвої поведінки людини, що впливають на особливості спілкування, називають стилем спілкування [4: 33].

Виділяють декілька типових стилів спілкування, суть яких відображається в їх найменуваннях [1]:

- спілкування-залякування (авторитет одного із співрозмовників тримається на страхові, який він передає своїм партнерам);
- спілкування-загравання (співрозмовник прагне сподобатися, “знімаючи” між собою і учасниками спілкування необхідну дистанцію);
- спілкування з чітко вираженою дистанцією (співрозмовники віддаляються один від одного, не розкриваючи себе, що негативно відображається на їх стосунках);
- спілкування дружнього ставлення (між співрозмовниками створюються дружні стосунки);
- спілкування – спільне захоплення пізнавальною діяльністю.

Взаємодія і комунікація у процесі спілкування стають можливими тільки тоді, коли його учасники можуть оцінити рівень взаєморозуміння і самозвітувати собі про те, що собою являє партнер по спілкуванню. Сприйняття, розуміння та оцінка людини людиною – перцептивний компонент мовленнєвого спілкування. Пізнаючи інших людей, відкриваються

ширші можливості краще, надійніше визначити перспективи спільної діяльності з ними. Від точності “прочитання” їх внутрішнього світу залежить успішність погоджених дій.

В актах взаємного пізнання виділяють три механізми міжособистісного сприйняття: ідентифікація, рефлексія і стереотипізація [5: 302-308]. Перш ніж почати говорити про категорії “сприйняття вчителя”, дамо визначення поняття з психологічної точки зору.

Сприйняття – цілісне відображення людей, предметів, ситуацій спілкування і подій, що виникають при безпосередній взаємодії співрозмовників та впливу фізичних подразнювачів на органи чуття, що забезпечує безпосередньо-почуттєвий орієнтир в оточуючому світі.

Сприйняття вчителя зумовлено його професійними задачами спілкування з учнями. Цей вид педагогічної діяльності виражається в цілеспрямованому і цілісному сприйнятті педагогічної дійсності як педагогічної цінності, що супроводжується професійним переживанням.

Педагогічне сприйняття – це не просте сприйняття оточуючої дійсності в його свідомості, а складний процес співпраці й співтворчості. В ідеалі воно повинно бути технологічним, що включає професійне спостереження, інтерпретацію отримуваної зовні інформації.

Складність педагогічного сприйняття полягає в тому, що воно повинно бути переведено у невербальний і словесно-понятійний апарат. У педагогічній дійсності закладений код, що дозволяє вчителю розшифрувати смисл мовленнєвої поведінки оточуючих. Проникнення в його смисл залежить від комунікативних здібностей учителя, від ступеня розвиненості його педагогічного відчуття.

Продуктом сприйняття вчителя стає “вторинний образ і смисл”, що співпадає або ж не співпадає з образом людини, та сприймається з мотивами її поведінки.

Існують так звані ключові моменти при сприйнятті:

- установка на педагогічне сприйняття (професійно-обумовлене);
- емоції, враження;
- упізнавання в об’єктах, що сприймаються, очікуваних образів, їх розвиток на основі асоціацій зі своїми власними уявами.

Педагогічне сприйняття – не тільки особистісний процес, що відбувається в глибині свідомості вчителя, але й фіксується при спостереженні та виражається в його мовленнєвій поведінці. Воно дуже багатопланове і характеризується безпосереднім емоційним переживанням учителя, інтерпретацією явищ, що спостерігаються, багатством і різноплановістю педагогічних асоціацій.

Отже, людина стає особистістю тільки в середовищі собі подібних, тільки у спільній діяльності з іншими людьми. Ця діяльність, що включає в себе обмін інформацією, становлення загальної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння людини, називається мовленнєвим спілкуванням. Компоненти спілкування нерозривно пов’язані один з одним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Золотнякова А.С. Личность и структура педагогического общения. – Ростов-на-Дону, 1979.
2. Казарцева О.М. Культура речевого общения: теория и практика обучения: Учебное пособие. – 2-е изд. – М.: Флинта, Наука, 1999. – 496 с.
3. Коломинский Я.Л., Березовин Н.А. Некоторые психологические проблемы социальной психологии. – М.: Знание, 1977. – С.44.
4. Основы педагогического мастерства. – К.: Вища школа, 1987. – С.33.
5. Петровский А.В. Введение в психологию. – М.: Издательский центр “Академия”, 1995. – С.302-308.
6. Швалб Ю. М., Данчева О. В. Самітність: соціально-психологічні проблеми. – К., 1991.